

ile metnin (râvi ile mervînin) durumları bütün yönleriyle ele alınmaktadır. Bu ilim sayesinde sadece Hz. Peygamber'e değil ashop ve tâbîne ait olan bütün rivayetlerin sahih, hasen ve zayıf nevilerinden hangisine girdiği, rivayet edilen haberin tahammül* yollarından hangisiyle alınıp nasıl nakledildiği, râvilerin ne ölçüde güvenilir olduğu ve sonuçta bu haberin kabul mü yoksa red mi edileceği belirlenir. Bu şekliyle dirâyetü'l-hadîs ilmi cerh ve ta'dîl, nâsih ve mensûh, muhtelifü'l-hadîs, garîbü'l-hadîs gibi çeşitli ilimlerle yakından ilgilidir. Bazı âlimlerin dirâyetü'l-hadîs yerine mustalahü'l-hadîs, ulûmü'l-hadîs, usûl-i hadîs ve ilmü'l-isnâd terimlerini kullandıkları görülmektedir.

Dirâyetü'l-hadîs ilmi rivâyetü'l-hadîs ilminden sonra doğmakla beraber bu iki ilim birlikte uygulanagelmıştır. Ashopın hadis nakil ve rivayetinde gösterdiği titizlik, yine onların bizzat Hz. Peygamber'den duymadıkları rivayetleri onun ağzından iletme imkânına sahip olan kimse-lerden duymak için yaptıkları uzun seyahatler ve ilk halifelerin bu konuda gösterdiği ihtiyat dirâyetü'l-hadîs ilminin esasını teşkil etmiştir.

Ashop-ı kirâmı rivayetleri ihtiyatla karşılamaya ve araştırmaya sevkeden husus ise Kur'ân-ı Kerîm'in, "Hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme" (el-İsrâ 17/36) ve, "Ey müminler! Fâsığın biri size bir haber getirdiği zaman onu araştırın" (el-Hucurât 49/6) tarzındaki emirleridir. Temelleri bu kadar eski olmakla birlikte dirâyetü'l-hadîse ait kaidelerin müstakil eserlerde ele alınması, tabii olarak rivayet mahsüllerinin kitap haline gelmesinden sonraya kalmıştır. Konuya dair ilk bilgilere Şâfiî'nin *er-Risâle*'sinde, Ahmed b. Hanbel'in talebelerine verdiği cevaplarda, *Şâhih-i Müslim*'in mukaddimesinde, Ebû Dâvûd'un Mekkeliler'e yazdığı mektupta,

Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'ine ilâve ettiği *el-İlel*'de, Buhârî'nin tarih kitapları ile cerh ve ta'dîle ait kitaplarda rastlanmaktadır.

Dirâyetü'l-hadîs ilminin geniş terim ve kurallarından bir kısmını bir araya toplamak üzere yazılan ilk eserlerden biri, belki de birincisi Râmihürmüzî'nin (ö. 360/971) *el-Muhaddişü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*'sidir (Beyrut 1391/1971). Daha sonra Hâkim en-Nisâbüri'nin (ö. 405/1014) *Ma'rifetü 'ulûmü'l-hadîs*'i (Kahire 1937) ile Hatib el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *el-Kiâye fi 'ilmi'r-rivâye*'si (Haydarâbâd 1357) ve Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *el-İlmâ ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ*' (Kahire 1389/1970) adlı eseri kaleme alınmıştır. En önemli özellikleri, verdikleri bilgileri senedleriyle birlikte nakletmek olan bu eserlerden sonra İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) "Mukaddime" diye şöhret bulan *'Ulûmü'l-hadîs*'i gelir. Bu kitap kendinden sonraki usul çalışmalarının mihranı olmuştur. Eserin muhtasarları arasında Nevevî'nin *et-Takrîb*'i, İbn Kesîr'in *İhtîşârü 'ulûmü'l-hadîs*'i ve İrakî'nin *El-fîyye*'si kayda değer kitaplardır. Aynı eserin muhtasarlarından biri olmakla beraber konuları yeni bir tertibe koyan İbn Hacer'in *Nuḥbetü'l-fiker*'i ile bu eserin yine ona ait *Nüzhetü'n-naẓar* adlı şerhi büyük itibar görmüştür. Daha sonraki devirlerde yapılan usul çalışmaları *Nuḥbetü'l-fiker* üzerinde yoğunlaştırılmıştır.

Nevevî'nin *et-Takrîb*'ine Süyûtî tarafından yazılan *Tedribü'r-râvî* adlı şerh, aslını unutturacak kadar büyük bir itibar kazanmıştır. XX. yüzyılın başlarında kaleme alınan Cemâleddin el-Kâsimî'nin *Ḳavâ'idü't-tahdîs*'i, Tâhir el-Cezâirî'nin *Tevcihü'n-naẓar*'ı ve İbn Kesîr'in *İhtîşâr*'ına Ahmed Muhammed Şâkir'in yazdığı *el-Bâ'îşü'l-haşîş* adlı şerh de meşhur olmuştur. Babanzâde Ahmed

Naim'in *Sâhih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*'ne yazdığı geniş mukaddime ile Tayyib Okic'in *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler* adlı eseri, dirâyetü'l-hadîsin çeşitli yönlerini ele alıp inceleyen Türkçe eserlerin ilk örnekleridir. Dirâyetü'l-hadîs ile yakından ilgili olan diğer ilimlere dair çalışmalar ise II. (VIII.) yüzyıldan itibaren devam edegelmiştir.

Dirâyetü'l-hadîs ilmi, sened tetkiki ve tenkidi usulleri yanında metin tenkidi esaslarını da konu edindiğinden muaddislerin sadece senedle meşgul olduklarını iddia etmek eksik ve yanlış bir değerlendirmedir (bk. HADİS). Bu ilim yeni araştırmalarla gelişmesini sürdürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 27; İbnü'l-Ekfânî, *İrşâdü'l-kâşid ilâ esne'l-makâşid*, Leiden 1989, s. 43, [422]; *Tecrid Tercemesi*, I, 6; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Kahire 1385/1966, nâşirin mukaddimesi, I, 4-5, ayrıca s. 40-41; *Keşfü'z-zunûn*, I, 635; Ebû'l-Bekâ, *Külliyât*, Bulak 1253, s. 152; Siddık Hasan Han, *Ebcedü'l-'ulûm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye), II, 220; a.m.f., *el-Huṭṭa fi zikri's-şâhih's-sitte*, Beyrut 1405/1985, s. 79; Cemâleddin el-Kâsimî, *Ḳavâ'idü't-tahdîs* (nşr. Muhammed Behcet el-Baytâr), Halep 1925, s. 51-52; Subhî es-Sâlih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları* (trc. M. Yaşar Kandemir), Ankara 1973, s. 239; Muhammed Accâc el-Hatib, *Uṣûlü'l-hadîs*, Beyrut 1401/1981, s. 7-9; Abdülvehhâb Abdüllatif, *el-Muḥtaşar fi 'ilmi ricâli'l-eşer*, Kahire 1386/1966, s. 5-8; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-Vasîṭ fi 'ulûm ve muṣṭalaḥi'l-hadîs*, Cidde 1403/1983, s. 24-38; Talât Koçyigit, "İlmü Usûli'l-hadis veya İlmü Mustalahü'l-hadis", *AÜİFD*, XVII (1971), s. 132-135.

İSMAİL L. ÇAKAN

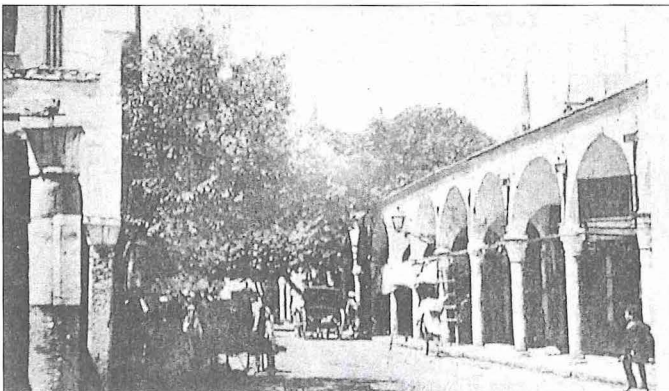
DİRÂZ, Muhammed Abdullah

(bk. MUHAMMED ABDULLAH DİRÂZ).

DİREKLERARASI

İstanbul'un XIX. yüzyıldaki en önemli kültür ve sanat merkezlerinden biri.

Eskiden Vezneciler-Şehzadebaşı yolunun Onaltımart Şehitleri ve Dedeefendi caddeleriyle birleştiği noktalar arasında kalan bölümüne, her iki yanda yer alan kâgir dükkânların önündeki alçak mermer sütunlar üzerine oturtulmuş revaklardan dolayı Direklerarası deniliyordu. Yaya kaldırımı bu sütunlar arasından geçtiği için benimsenen isim, daha sonraları caddeyle birlikte çevrenin de

Direklerarası'nın yıkılmadan önce çekilmiş bir fotoğrafı (S. Eyice arşivi)

adı haline gelmiştir. Aslında bu dükkânları Damad İbrâhîm Paşa, Şehzadebaşı Camii'nin üst yanındaki külliyesine gelir sağlamak amacıyla yaptırmıştır. Ana caddenin iki tarafında yer alan önü revaklı toplam seksen iki adet dükkânın bugün sadece külliye tarafında aslı bozulmuş birkaç tanesi mevcut bulunmaktadır (geniş bilgi için bk. DAMAD İBRÂHİM PAŞA KÜLLİYESİ).

Direklerarası XIX. yüzyıla kadar daha çok yeniçerilerin gezinti ve eğlence yeri idi. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, özellikle ramazan aylarında kalabalıklaşan İstanbul'un en faal pazarı, gezinti ve eğlence mahalli olma hüviyetini kazandı. Burası o yıllarda bugünkü İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi binasının bulunduğu yerden başlayarak Şehzadebaşı Camii'nin önünden Saraçhanebaşı'na, hatta Fatih Parkı'na kadar uzanıyordu. Bu bölge Beyazıt, Süleymaniye, Şehzadebaşı, hatta Fatih gibi selâtin camilerinin çevrelediği, daha doğrusu bu ibadethaneleri birbirine bağlayan ana yolun ortasından geçtiği bir yer olduğu için bilhassa ramazan aylarında gelişen şehrin gece hayatının sürdüğü önemli ve hatta tek semt olma özelliğine sahip olmuştur.

Direklerarası, devrinde sadece bir eğlence ve gezinti mahalli olarak değil aynı zamanda kültür, edebiyat ve sanat muhiti olarak da önemli bir yere sahipti. Ayrıca son devirde Batılılaşma'nın geleneksel Türk toplum hayatına yaptığı olumsuz etkilerin sergilendiği bir bölge olduğu gibi ilk tiyatro sahnelerinin de kurulup geliştiği yerlerden biri ve en önemlisidir. Yerli tiyatro topluluklarının ortaya çıktığı 1880'li yıllarda Direklerarası'ndaki büyük kahvehanelerde orta oyunu, meddah ve Karagöz gibi eski temâşa sanatları icra edilirken basit de olsa birçok tiyatro yine burada sahnelerini halka açmaya başlamıştır. Türk tiyatro tarihinde önemli yerleri olan Temâşâhâne-i Osmânî, Osmanlı Dram Kumpanyası, Hayalhâne-i Osmânî, Eğlence-i Osmânî adlı topluluklar ve Küçük İsmâîl, Hamdi Efendi, Kel Hasan, Şevki Efendi, Abdi Efendi, Peruz Hanım gibi ilk tiyatro oyuncularını Direklerarası'nın meşhur ettiği başlıca isimlerdir. Gerek orta oyunu gerekse tulûat tiyatrolarının faaliyetlerini II. Meşrutîyet'ten sonra da devam ettirdiği görülür. Bu dönemde özellikle Sahne-i Heves, Sanâyi-i Nefîse Tiyatrosu, Mürebbî-i Hissîyyât, Burhâneddin Tiyatrosu ve Dârüttemsil-i Osmânî gibi

özel topluluklar Direklerarası'nda kurulup gelişirken şehremâneti tarafından desteklenen ve bugünkü Şehir Tiyatroları'nın çekirdeğini teşkil eden Dârülbeydâyi de 1914'te yine buradaki Letâfet Apartmanı'nda faaliyete geçmiştir.

Direklerarası'ndaki bazı ünlü kahvehane ve çaycı dükkânları ise devrin tanınmış şair ve edebiyatçılarıyla fikir ve sanat adamlarının bir araya gelip sohbet ettikleri önemli birer kültür ve edebiyat merkezi durumundaydı. Bunların başında Fevziye Kiraathanesi gelir. Şehzadebaşı Sebili ile Dedeefendi caddesinin karşısında ve Fevziye caddesinin köşesinde bulunan kiraathane 1880'li yıllarda kurulmuş, canlılığını II. Meşrutîyet sonrasına kadar sürdürmüştü, 1930'lara kadar da varlığını korumuştur. Daha çok devrin aydın tabakasının devam ettiği bu kiraathane özellikle ramazan aylarında tam bir müzik kahvesi ve konser salonu haline gelirdi. Burada Kemanî Tatyos Efendi ile Kemençeci Vasilaki'nin yönettikleri fasillara Tanbûrî ve Üdi Cemil beylerle Rauf Yektâ ve Lemi Atlı'nın da amatör sanatçı olarak katıldıkları bilinmektedir. Daha sonraki yıllarda Çağaloğlu'nda kurulan Dârülelhan da Direklerarası'na taşınmış ve buradaki kahvehanelerde başarılı konserler vermiştir.

Direklerarası'nın ünlü kültür ve edebiyat merkezlerinden biri de Hacı Resid'in çaycı dükkânı idi. Ferah Tiyatrosu'nun karşısında bulunan bu küçük çayhane, başta Muallim Nâci ve Ahmed Midhat Efendi olmak üzere Şeyh Vâfî, Muallim Feyzî, Hoca Hayret, Andelîb, Nâbizâde Nâzım, Ali Rûhî ve Ahmed Râsim gibi edebiyatçıların başlıca uğrak yerlerinden biri olmuştur. Meşrutîyet'ten sonra bunun yerini Mersin Efendi'nin dükkânı almıştır. O devre ait hâtırat kitaplarından öğrenildiğine göre buranın belli başlı müdâvimleri arasında son devrin tanınmış simalarından İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ile Mustafa Şekip Tunç da bulunmaktaydı. II. Meşrutîyet'ten önceki yıllarda Mehmed Âkif, Neyzen Tevfik, Halil Edib ve İbnülemin Mahmud Kemal'in devam ettiği tanınmış bir yer de Hacı Mustafa'nın çaycı dükkânıdır.

Tanzimat devrinin ünlü edebiyatçılarından Recâizâde Mahmud Ekrem *Araba Sevdası*'nda o dönemde Direklerarası'nda piyasa yapan halkı bütün ayrıntılarıyla anlatmıştır. Cumhuriyet dönemi yazarlarından Ahmet Hamdi Tanpınar da *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı ro-

manında Letâfet Apartmanı'nın altındaki Dârütta'lim Kiraathanesi'ni ele almış, roman kahramanlarının önemli bir kısmını burada tanıdığı tiplerden çıkarmıştır. Bunlardan başka, varlığını 1960'lara kadar sürdüren ve tanınmış kişilerin devam ettiği Ali Baba Çayevi, Şule Kiraathanesi, Acemin Kahvesi ve Yavrunun Çayhanesi de yine burada bulunmaktaydı. Direklerarası'nda kültür ve edebiyat faaliyetlerinin odaklandığı bu merkezlerin dışında bir de XIX. yüzyılın ikinci yarısında açılmış, daha ziyade uşak arayan zenginlerin başvurduğu Uşaklar Kahvesi denilen bir kahvehane vardı ve bir lonca disipliniyle şehrin ileri gelen ailelerine hizmet vermekteydi (İst.A, VIII, 4604-4605). Osmanlı Devleti'nin son dönemleriyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında gittikçe artan Batılılaşma tesiriyle iyice değişen ve alafrangalaşan hayat tarzı sebebiyle Beyoğlu yeni bir eğlence merkezi hüviyeti kazanınca daha yerli ve millî özelliklere sahip olan Direklerarası eski önemini kaybederek yavaş yavaş unutulmuştur.

Direklerarası'nın ünlü olduğu yıllarda şehrin diğer bir bölgesi olan Cerrahpaşa'daki Avratpazarı'nda tam bir minyatür kurulmuştu ve aynı adı taşıyordu. Orada da üzeri kiremit çatı ile örtülü yan yana sıralanmış dükkânların önünde ahşap direkler vardı ve yaya kaldırımını yine direklerin arasından geçiyordu. 1905'e kadar devam eden bu küçük Direklerarası'nda dört adet bahçeli kahvehane, bir tatlıcı, iki bakkal ve bir de manav dükkânı bulunmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Nâci, *Mektuplarım*, İstanbul 1303, s. 165-170; Halit Fahri Ozansoy, *Eski İstanbul Ramazanları*, İstanbul 1968, s. 49-58; Ahmed Rasim, *Şehir Mektupları* (haz. Ahmet Kabaklı), İstanbul 1971, s. 124-125; Salâh Bırsel, *Kahveler Kitabı*, İstanbul 1975, s. 101-163; Metin And, *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Ankara 1983, s. 174-175, 197-198, 211; Burhan Arpad, *Direklerarası*, İstanbul 1984; "Direklerarası", İst.A, VIII, 4604; "Direklerarası'nda Uşaklar Kahvehanesi", a.e., VIII, 4604-4605; TA, XIII, 331-332; TDEA, II, 325.

BEKİR TOSUN

DİRHEM

Bir ağırlık ölçüsü
ve gümüş para birimi.

Eski Yunan devletiyle ticarî münasebetler sırasında drahmi kelimesinden Farsça'ya, daha sonra oradan Arapça'ya geçmiştir. Gerek ağırlık gerekse para bi-